

KÜRESEL SALGIN KÜRESELLEŞMENİN SEYRİNİ NASIL ŞEKİLLENDİRECEK ?

Prof. Dr. Serap DURUSOY

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

İktisat Bölümü

Son beş aydır tüm dünyanın tek gündem maddesi haline gelen yeni tip korona virüsün (Kovid 19) küresel etkilerinin, ekonomik, siyasi, askeri, toplumsal, eğitim ve psikolojik düzeyde ciddi değişimlere yol açtığı görülmektedir. Bu küresel salgının yarattığı değişimlerin küresel dinamikler üzerindeki etkilerinin kalıcı olup olamayacağını kuşkusuz önümüzdeki günler belirleyecektir. Ancak salgının özellikle sağlık sektörü tedarik zincirini ve ekonomik sistemi etkilemesi ve üretim-ticaret faaliyetlerinin yavaşlamasının bir sonucu olarak dünya ekonomisinin büyük bir çöküşe geçmesi virüsle mücadelede zorlanan küresel kapitalizmin geleceği ile ilgili tartışmaları gündeme taşıdı.

1980'lerle birlikte fetişleştirilen küresel kapitalizmin Washington Uzlaşması'nın her on yılda bir yaşadığı krizlerden ötürü özellikle de mortgage krizi Amerikan tarzı kapitalizmin sahip olduğu desteğin büyük bir kısmını yitirmesine ve küreselleşmeye yönelik eleştirilerin yoğunlaşmasına neden oldu. Öyle ki kapitalizmin sıklıkla yaşamakta olduğu kriz halleri sistemin savunucuları tarafından bile ret edilemeyecek bir gerçeklik olarak görülmeye başlandı. Bu eleştiriler çoğunlukta ekonomik düzlemde olurken küresel salgının küreselleşmeyi adeta karantinaya alması ve küreselleşmeye yönelik gidişatın sorgulanmasında başka bir boyutu da beraberinde getirdi. Çünkü 2008 yılındaki küresel finans krizinde olduğu gibi bugün yaşanmakta olan küresel salgından küreselleşmeye en açık ülkeler büyük darbe aldı. Nitekim ilk vakaların merkez konumundaki ülkelerde görülmesi ve yine en yüksek vaka sayısının uluslararası sistemin güçlü aktörleri arasında yer alan ülkelerde yaşanması bu görüşü destekler niteliktedir. Bu bağlamda salgınla birlikte ana akım ekonomik sistem de önemli değişimler görülmeye başlandı.

Bu değişimler;

1-Küresel refahı sürdürmek tekrar önemli hale geldi. Küresel salgınla birlikte refahın tekrar gündeme gelmesi devletin küresel sistem içerisindeki konumunu daha belirgin hale getirdi. Temel siyasi ve ekonomik birimin devlet olduğu inancını yeniden güçlendirdi. Dolayısıyla minimal devlet modelinin yani devletin toplumu ilgilendiren birçok alana kısıtlı müdahalesini savunan sistemin sorgulanması daha belirgin bir hal aldı. Öyle ki salgınla birlikte pek çok ülkede vatandaşa yönelik destekler (yoksullara nakdi yardımdan) ve işletmelere yönelik destekler (milyar dolarlık mali yardım paketlerine) söz konusu oldu. Nitekim ABD 2 trilyon dolar, Japonya 2.2 trilyon dolar, Almanya 825 milyar dolar, İngiltere 430 milyar dolar, Fransa 120 milyar dolar, Türkiye 100 milyon TL teşvik paketi açıkladı. Bu açıklanan teşvik paketleri ve yapılan bazı kamu düzenlemeleri küresel ekonominin yeniden şekillenmesine yol açtı. Küresel kapitalizmde sosyal hak ve kazanımların sınırlandırılması devletin yükümlülüklerinin azaltılmasının bir yolu olarak görülürken salgın, sosyal devlet taleplerinin artmasına ve dünya sisteminin de bu yöne evrilmesi eğilimini güçlendirdi. Ayrıca

üretimde tedarik zincirinde görülen aksamalar devletin tüm tedarik ağını kontrol altına alarak reel ekonomide tedarik zincirini çok daha fazla desteklemek zorunda kalması ve güçlü devlet eğilimleri yeni ekonomik dengelerin oluşacağı, bir ortam ortaya çıkardı. Ancak bu ortam küresel kapitalizmin ruhuyla sentezlenen bir durum olarak yorumlanabilir.

2-Günümüz kapitalizminin ve yeniden yapılanma rotasının nasıl karakterize edileceği sorusunu gündeme taşıdı. Özellikle salgının makro ekonomik parametrelerde yarattığı negatif seyrin neden olduğu ekonomik gerileme, ülkelerin salgınla mücadelede izlediği yöntem ve bunların etkililiğinin salgın sonrasında küresel siyasetin seyrini belirlemede önemli hale geldiği söylenebilir. Kuşkusuz bu noktada ABD büyük önem taşımaktadır. Her ne kadar 2008 mortgage krizinde bir aşınma yaşasa da kapitalizmin kalesi konumundaki ABD'nin bu salgınla mücadelesinde, hegemon güç imajına zarar veren bir yönelime girmesi ve mücadelede kısa vadede başarılı olmaması; küreselleşme ve yenedünya düzeni tezlerinin zayıflamasına yol açtı. Kuşkusuz bu durumun bir güç boşluğu oluşturmasına neden olacağı göz önüne alındığında güç geçişlerinin olabileceği ve çok unsurlu güçlerin yer alacağı bir dünya ile karşı karşıya kalabileceğimiz söylenebilir. Ancak bu duruma teknoloji düzleminden bakıldığında farklı bir fotoğraf ile karşılaşılabilir. Çünkü salgınla birlikte fiziksel mekanın getirdiği kısıtların aşıldığı, uzaktan erişim modelleri ile çalışma sisteminin şekillendiği bir düzende teknolojinin öneminin daha da artması ve yeni teknolojilerin gelişmesi ülkeler arasındaki teknoloji savaşlarını hızlandırarak teknolojideki lider konumundaki ülkeleri dünya ekonomi yönetimindeki merkezi konumunu sürdürmesine yol açacaktır. Benzeri olarak küreselleşmenin temel bir itici faktörü olan teknolojideki gelişmeler (sağlık, eğitim, ulaşım ve haberleşme vb alanındaki) düşünülenin aksine küreselleşmeyi daha da etkin hale dönüştürebilecek ve dünyayı bütünleştirmeye devam edecektir. Bu bağlamda teknoloji temelli olarak Neo-liberalizmin ve Neo-kapitalizmin daha da etkin olabileceği bir sömürü düzeni, merkez ve çevre ülkelerinin ayrışmasını daha fazla kristalize edebilir. Öte yandan küresel kapitalizmde güç değerlendirmesi askeri ve ekonomik düzlemde yapılırken salgın sonrasında sağlık alanını da kapsayan bir yapıya bürünmesi kapitalizmin karakterindeki önemli bir değişim olarak göze çarpmaktadır.

3- Salgın küresel olmakla birlikte ülkelerin salgınla mücadele de ulusal seviyede önlem almaları ve korumacı politikaları artırmaları küreselleşmede kırılma noktası oldu. Aslında finansal krizden beri görülen sınırların öneminin artması ve korumacı - milliyetçi politikaların yükselişinin küresel salgın ile daha da artacağı dillendirildi. Kuşkusuz kapitalist ülkelerin özellikle teknoloji ve sağlık gibi stratejik sektörleri korumaya alacağı ihtimali göz ardı edilemez. Ancak salgın kısa vadede içe dönme ve dünyadan izole olma gibi bir durum ortaya çıkarsa dahi bu durum küreselleşme sürecini durduracak kadar etkili olamayacaktır. Çünkü küreselleşmenin ülkeleri organik bir bütün haline getirmesinden dolayı kendi kendine yeterlilik birçok ülkenin başarabileceği bir durum olmaktan çıktı. Bu bağlamda kapsamlı bir içe dönüşün çok ciddi sorunlar doğurabileceği söylenebilir. Şirketlerin ara mal ve nihai ürünlerin tedarikinde yaşadıkları problemler nedeniyle küresel bir arz şokuyla karşılaşma olasılığı, yükselen işçilik maliyetlerinin yol açacağı fiyat artışları ve bağımlı oldukları dış pazarların kaybedilmesinin neden olacağı ekonomik sorunlar, ortaya çıkabilecek olumsuz etkilerden sadece bir kaçını oluşturmaktadır.

4- Küresel Sistemin Önemli Dinamiği Olan Uluslararası Kurumların Zayıflığı Yine Tartışmaya Açıldı: Salgın sonrasında uluslararası kurumların kapasite ve krizle baş etme konusunda zayıflıkları nedeniyle küresel sistemin darbe aldığı bu nedenle yeniden yapılandırılmaları söz konusu olabilir görüşü de yaygınlık gösterdi. Nitekim salgınla mücadelede öncü olması gereken DSÖ gibi uluslararası kuruluşların başarısız olmaları bu görüşü destekledi. Ancak salgının tüm dünyayı etkisi altına almaya başlaması ile DSÖ bu krizi yönetmekteki başarısızlığı ve ülkelerin ulusal politikalarla krizi yenemeyeceklerini anlamaları salgınla mücadelede kesin çözüm olan aşı üretimini küresel işbirliğiyle sağlanabileceğinin görülmesi uluslararası işbirliği arayışları da gündeme getirmeye başladı. Dolayısıyla küresel bir kurum olan DSÖ' nün başarısızlığı küreselleşmeyi destekleyen işbirliğinin artmasına yol açtı değerlendirmesi yapılabilir.

Öte yandan IMF de küresel salgının yönetimine ilişkin eleştiri ve güven kaybına maruz kaldı. Aslında IMF'ye yönelik eleştiriler çok daha önceleri IMF'nin programını uygulayan Latin Amerika ve Doğu Asya gibi ülkelerde görülen ekonomik krizlerin ve siyasi çalkantıların meydana gelmesi üzerine ortaya çıkmıştı. Özellikle de 2008 küresel krizi sonrasında bu görüş çok fazlaca yandaş bulmuş ve IMF'ye karşı itirazlar zirve noktaya ulaşmıştı. Fakat küresel sistemdeki krizin sorumlularından birisinin IMF olduğu düşünülürken, kriz sonrasında 24-25 Eylül 2009 da Pittsburgh'da yapılan G20 Zirvesi'nde kurumun reforme edilmesi konusunda adımlar atılarak küresel sistemi krizden çıkarma ve sonrasında yapılacaklar ile ilgili görev yine IMF'ye verilmişti.

Bu bağlamda geçmişteki deneyimler de göstermektedir ki küresel salgının neden olduğu değişimler küreselleşmeyi tamamen ortadan kaldırmayacak aksine güçlenmesine yol açabilecektir. Çünkü küresel salgının açığa çıkardığı en önemli olgulardan bir tanesi küresel işbirliği ve dayanışmanın bu krizi aşmak için kritik bir rol oynamasıdır. Diğer bir ifade ile küresel krizi yerel düzlemde çözümlerle aşmak yeterli olmamaktadır. Nitekim ülkelerin birbirlerine yaptıkları yardımlar da bunu göstermektedir. Bu bağlamda küresel salgın küreselleşme yandaşlarının başat söylemi olan küresel entegrasyon ve işbirliğini daha da güçlendirecek ve yeni bir siyasi fikir ortaya çıkmadıkça her on yılda bir ekonomik kriz yaşayan küresel kapitalizm, bu krizlerden nasıl ki hegemonyasını sürdürme gücü bularak çıktıysa bu kez de salgının yol açtığı krizden güçlenerek çıkacaktır. Sonuç itibariyle ekonomik krizlerle şekillenen küreselleşmenin, küresel salgına küresel yanıtlar verme zorunluluğu da bu görüşü desteklemektedir.

Elbette ki 80'lerin başından beri yükselen bir değer olan liberal politikalarda ve küresel kapitalizmde uzun süredir bir zemin kayması ve küreselleşmenin temel bileşenlerinde bir kırılma söz konusu. Üstelik salgın mevcut dünya sisteminin açıklarını yeniden hatırlattı. Ancak bu sistemin bittiğini söylemek alternatif yeni politikalar üretilmediği sürece miyop bir bakışı yansıtmaktadır. Nitekim siyaset bilimci Nancy Fraser'in "Eski Öldü Ama Yeni Henüz Doğmadı" isimli çalışmasında da kastettiği tam da budur. Yani eski bitti demek pek kolay görünmüyor.